

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR
Közgazdaságtani Doktori Iskola

Deák István

**A megbízható és valós összkép érvényesülési környezete
a hazai és nemzetközi számviteli szabályozásban**

című doktori értekezés tézisei

Témavezető:
Dr. Laáb Ágnes Ph.D
egyetemi docens
BMGE GTK

Szeged, 2006

1. A témaválasztás indokolása, a kutatás célkitűzései

Az 1990-es években jelentős változások, átalakulások mentek végbe a magyar számviteli szabályozásban (is). A gazdasági átalakulás értelemszerűen együtt járt a szabályozási környezet új alapokra helyezésével, amelynek egyik kulcsterülete volt a számviteli elszámolásra és beszámolásra vonatkozó szabályok egységes keretek között megvalósuló kialakítása. Ennek során már az 1990-es évek elején sem lehetett figyelmen kívül hagyni, hogy ekkorra már megjelentek a közösségi szintű számviteli szabályok, továbbá azt a tényt, hogy erőteljes fejlődésnek indultak a globalizálódó világ egészére kiterjedő nemzetközi számviteli standardok. A folyamat az ezredfordulóra látványos eredményeket hozott: egyre több ország jelentette ki, hogy elfogadja a standardok alapján készült beszámolókat, sőt az Európai Unió egyenesen rendeleti úton tette kötelezővé a standardok alkalmazását egyes konszolidált beszámolók elkészítésénél.

Mindezek egyértelművé teszik, hogy a számviteli információs rendszerek működtetése, eredményeinek felhasználása, az adatok értelmezése csak akkor lehet sikeres, ha átlátjuk és megértjük a számvitel szabályozási környezetét.

A gazdasági környezettel folyamatosan együtt (át)alakuló számviteli információs rendszer által generált adatbázissal szemben az állandó változásban lévő érdekhordozói kör újabb és újabb igényeket fogalmaz meg, hiszen a döntésekhez információ, a helyes és gyors döntésekhez pontos, naprakész információ szükséges. Tudomásul kell azonban venni, hogy az igényelt adatbázis (a beszámoló) létrehozása (a valóság leképezése számviteli eszközökkel) során, többek között az előírások, szabályok miatt bizonyos átalakulások, esetenként „torzulások”, a külső szemlélő számára olykor nehezen felfogható változások jelentkez(het)nek, amelyek csak megfelelő körültekintéssel értelmezhetők és kezelhetők az információt felhasználó számára.

A gazdálkodó és az érdekhordozói kör közötti *kommunikáció alapvető eszköze a beszámoló*, amely a működésről, a vagyoni, a pénzügyi, és a jövedelmi helyzetről nyújt *standardizált, szabályozott keretek között létrejött információkat*. A beszámoló a számviteli rendszer által összegyűjtött adatok más dimenzióban történő közlése. Az adatok megjelenítésében meghatározó szerepet töltenek be a szabályozott kereteket kialakító különböző szintű előírások, amelyek – ugyan eltérő mértékben, de – behatárolják a számviteli információs rendszer számára „hasznos” események meghatározását, a számviteli transzformáció folyamatát és a mindezek eredményeképpen megszülető beszámolót.

Számviteli transzformáció alatt azt a folyamatot értem, amelynek során a rendszerbe áramló adatok a beszámoló szempontjából hasznos tartalomává válnak. A rendszer inputjaiként azonosított jelenségek (amelyek a gazdasági események által generált adattömegben nyilvánulnak meg) a számviteli transzformáció során szükségképpen átalakulnak, rendszereződnek, sőt egyes jelenségek ki is esnek a transzformáció hatóköréből. A számviteli információs rendszer feladata tehát a számviteli transzformáció minél teljesebb körű megvalósítása.

A dolgozat ezt a leképezési folyamatot vizsgálja, kitérve a folyamat lépéseire, ennek nemzetközi és magyar szabályozására. Az elemzés alapvetően a pénzügyi számvitelként ismert rendszerre vonatkozik, bemutatva, hogy a pénzügyi számviteli rendszer hogyan tud megfelelni az új kihívásoknak, annak érdekében, hogy a számviteli transzformáció a valóság egyre nagyobb szeletére kiterjedhessen.

Minden számviteli szabályrendszer alapfilozófiája a *megbízható és valós összkép*¹ nyújtása a gazdálkodóról. A megbízható és valós összkép elsősorban szabályosságot jelent, amelytől minden szabályrendszer biztosít eltérési lehetőséget, de ezt csak nagyon ritka és kivételes esetként vélelmezi. A szabályosság azonban nem feltétlenül jelenti merev, direkt szabályok halmazát, mivel a tételes előírások hol szélesebb, hol szűkebb döntési mozgástérrel egészülnek ki.

Az információ tehát csak az adott szabályrendszer keretei között tekinthető megbízhatónak és valósnak, ezért alapvető fontosságúnak tartom, hogy a számviteli információt felhasználók tisztában legyenek annak előállítási folyamatával, értsék, és helyesen értelmezzék a számviteli transzformáció folyamatát.

A számvitel egyik örök dilemmája a vagyon versus eredmény pontossága. A pontosság magában foglalja a teljességet, az összszerszerűséget és az áttekinthetőséget is.

A **kutatás hipotézisei** az alábbiakban foglalhatók össze:

- 1) A számviteli transzformáció nem valósulhat meg teljes körűen; s ennek meghatározó oka, hogy a számviteli előírások leszűkítően értelmezik a transzformáció tárgyát jelentő vagyont.

¹ Az egyes szabályrendszerek nem feltétlenül ezt a kifejezést használják, de tartalmi szempontból ez nem jelent érdemi eltérést. A nemzetközi számviteli standardokban igaz és valós összkép, illetve hű bemutatás olvasható.

- 2) A számviteli rendszertől nem várható el, hogy a vagyon teljes körére biztosítsa a mérlegben megjelenített értékek naprakész kimutatását.
- 3) A számviteli beszámoló egymásra épülő, egymást kiegészítő részei jelentős mértékben hozzájárulnak a megbízható és valós összkép kialakításához.

2. A dolgozat célja, felépítése, módszere

A dolgozat célja, hogy

- bemutassa a számviteli információs rendszer által szolgáltatott információk pontosságát befolyásoló, alakító tényezőket,
- bemutassa a számviteli információs rendszer három alapvető részfolyamatát: a vizsgálandó jelenségek azonosítását, értékelését és közzétételét,
- rávilágítson azokra a tényezőkre, amelyekre feltétlenül tekintettel kell lenni akkor, amikor a számviteli rendszer által szolgáltatott adatokat különböző célokra felhasználjuk,
- felhívja a figyelmet a megbízható és valós összkép elvárásának eltérő tartalmára a kis- és középvállalati, valamint a nagyvállalati szinten.

A kutatás alapvető bázisát a nemzetközi számviteli standardok (IAS/IFRS-rendszer)² és a magyar számviteli előírások 2006-ban érvényes szabályai képezik. Elsődleges szempontnak ezek összehasonlítását, ütköztetését tekintetem.

Az értekezés 6 fejezetre tagolódik.

Az első fejezetben rövid áttekintést adok a számviteli információs rendszer általános, elméleti kérdéseiről: fogalmáról, felépítéséről, feladatairól, szabályozásáról. A második fejezetben a számviteli információs rendszer bemeneti részével foglalkozom, bemutatva, hogyan lehet meghatározni azt a jelenségvilágot, amelyet a számviteli transzformáció során feldolgozunk. A harmadik fejezetben a számviteli transzformáció érdemi részterületét, az

² International Accounting Standards/International Financial Reporting Standards. A nemzetközi standardalkotó testület átalakítását követően (2001) kibocsátott standardokat IFRS megjelöléssel különböztetik meg az ezt megelőzően kibocsátott, de továbbra is hatályos IAS rendszer elemeitől.

értékelést tárgyalom. Ennek során kitérek a bekerülési érték meghatározására, az eszközök életpályájához kötődő értékcorrekciók rendszerére. A *negyedik fejezetben* az azonosított és a megfelelően értékelt vagyonrészek, események prezentálását tekintem át. Elemzem azokat az eszközöket, amelyek segítségével a számviteli információs rendszer kommunikálni tud az érdekhordozói kör tagjaival. Az *ötödik fejezetben* egy kérdőíves felmérés eredményeit mutatom be, amely az első négy fejezetben tárgyalt témakörök gyakorlatban történő alkalmazásáról, működéséről szerzett tapasztalatokat foglalja össze.

Végül a *hatodik fejezetben* három tézisben fogalmazom meg azokat a megállapításokat, amelyek összefoglalják a kutatás eredményeit.

3. A dolgozat részletes tartalmi bemutatása

3.1. A számviteli információs rendszer fogalma, feladata, működése, szabályozása

Mint minden információs rendszer, így a számviteli is tudatos emberi tevékenység eredményeként alakul ki, amelynek során adatokat gyűjtenek, rendszereznek, dolgoznak fel, tárolnak és közölnek. Mindeközben típusukban, jellegükben, megjelenési formájukban eltérő információkkal találkozunk, de nem elhanyagolható szempontként fogalmazhatjuk meg, hogy a számviteli információknak közvetlenül vagy közvetve (pénz)értékben is kifejezhetőnek kell lenniük.

Arról sem szabad megfeledkezni, hogy a modern számviteli információs rendszert a gazdálkodók egyéni, testre szabott igényei mellett jelentős mértékben befolyásolják, alakítják külső (jogszabályi és/vagy szakmai szabályozás eszközeivel érvényesített) előírások is. Ezzel mintegy védve és képviselve azon érdekhordozói csoportok érdekeit, akiknek nincs közvetlen ráhatásuk a gazdálkodóknál végbemenő folyamatokra, de joggal várják el, hogy a rendelkezésükre bocsátott információtömeg valóban alkalmas legyen véleményformálásra, alkalmas legyen a felmerülő kérdések egyértelmű megválaszolására.

Ebben a részében több szerző álláspontját ütköztetem, amelyek a számviteli információs rendszer általános, elvi vagy nagyon is gyakorlati szempontokat előtérbe helyező fogalmát fogalmazzák meg. *Véleményem szerint a dolgozatban idézett fogalmi meghatározások között nincsenek ellentmondások, alapvetően egységes álláspontot képviselnek, legfeljebb hangsúlyeltolódások mutathatók ki. Ezek szintetizálásaként fogalmazhatjuk meg, hogy a számvitel, mint zártrendszerű nyilvántartás (amely eljárások, módszerek, technikák, szabályok – és tegyük hozzá: szakemberek – együttese) a gazdálkodó vagyoni, pénzügyi, jövedelmi helyzetére kiható jelenségeinek azonosítását, nyomon követését, mérését, tárolását, rendszerezését, értékelését, ellenőrzését és közzétételét foglalja magában, biztosítva ezzel a transzparens működés feltételeit. A számvitel a valóság releváns érdekhordozói igényekhez igazított leképezését jelenti, megteremtve ezzel a „pénzügyi-gazdasági public relations” alapvető, jelentős mértékben szabályozott, normatív eszközét.*

A számviteli elszámolások, nyilvántartások igénye egyidős a rendszeres, üzletszerű gazdálkodás kialakulásával, ám a gazdasági környezet, a technikai-technológiai feltételek folytonos változása nem hagyta érintetlenül a számviteli elszámolást sem. Az első rendszerezett számviteli elszámolás megalkotása óta több száz év telt el, és bár a kettős

könyvvitel logikája mit sem változott, a hatóköre, a megfigyelés tárgya, igazodva az adott kor társadalmi-gazdasági fejlettségéhez, folyamatosan bővült. A kezdetben csak egy-egy jelenség (a vagyon, a követelések és tartozások vagy a bevételek és kiadások) elszigetelt kimutatására irányuló elszámolás a XX. század első felére érte el a gazdálkodás minden mozzanatára kiterjedő mai állapotát. Ekkorra alakult ki a teljes újratermelési folyamatot zárt rendszerben átfogó négyszámlasoros könyvelési modell.

A fejlődés során a számvitelnek folyamatosan szembesülnie kellett és kell azzal a helyzettel, hogy nem képes teljes körűen leképezni (tükröztetni) a valóságot. Mindig jelen vannak, és folyamatosan keletkeznek olyan jelenségek, amelyekkel a számvitel (jobb esetben csak rövid távon) nem tud mit kezdeni. Nem alkalmazhatók az addigi módszerek, nem megfelelőek és sok esetben hiányoznak a kialakult, elfogadott szabályozási keretek. Az elmúlt 15-20 évben is jelentősen átalakult a vállalatok erőforrás-szerkezete, előtérbe került a szellemi vagyon, a tudás, amelyek új igényeket támasztanak a számvitel több évszázados fejlődése alatt kialakult hagyományos kereteivel szemben. Ma már nem lehet a vállalatok működését csak a fizikai-pénzügyi tőkeelemek segítségével leírni, megjelentek azok az intellektuális (szervezethez, kapcsolatokhoz, emberhez kapcsolódó) vagyonelemek, amelyek számbavételére (mérésére, elszámolására) még nem alakultak ki általánosan elfogadott számviteli módszerek.

A megváltozott körülmények megváltozott szemléletmódot követelnek a számviteli rendszer kereteinek kialakítóitól, szabályozóitól és alkalmazóitól egyaránt, de a megoldás nem fog egyik napról a másikra megszületni.

Véleményem szerint nincs szükség valami alapvetően új kitalálására, hanem a már sokat bizonyított „hagyományos” számvitelre építve, annak eredményeit felhasználva lehet és kell megoldani a modern vállalatok számviteli bemutatását. Ezért is *fontos, hogy tisztában legyünk a számvitel működésével, tisztában legyünk azokkal a korlátokkal, amelyekkel számolni kell akkor, amikor egy pénzügyi adatot felhasználunk valamely döntésünk meghozatalához. A gazdálkodó és környezete történéseinek (jelenségeinek) leképezése és az ebből eredően folyton változó érdekhordozói igények kielégítése során a számvitelnek lényegében három feladata volt és van: az azonosítás, a mérés (elszámolás) és az ezekre épülő bemutatás, amely nem működik (nem működhet) szabályozás nélkül.*

Szükség van a számviteli információs rendszer érdekhordozói körében megnyilvánuló, gyakran egymással szöges ellentétben álló érdekek kiegyensúlyozására. Mindezt az *egyes nemzeti szabályozások (gazdasági, társadalmi, történelmi stb. okok miatt) eltérő tartalommal, mélységgel, hatókörrel oldják meg, és nem várható, hogy ezek a különbségek a közeljövőben csökkennének, bár a világ egészét átfogó számviteli szabályok terjedése, elfogadottságának növekedése akár jelentős előrelépést is hozhat e téren. A magyar számviteli szabályozásban is érezhető ennek megnyilvánulása, hiszen egyre több területen épít a nemzetközi normákra, eredményekre, de a jövőben is megmarad az egységes, alapvetően állami szabályozásra épülő jellege. Elsődleges szempontnak tekinti a megbízható és valós összkép érvényesülését, de továbbra is erős a szabályosság elve nemcsak az általános, elvi szintű témákban, hanem az elszámolási szabályokban is.*

3.2. A számviteli transzformáció tárgya: a mérleg- és beszámoló-képesség

A számviteli transzformáció tárgyát tradicionálisan a vagyonban és annak változásaiban jelölhetjük meg. A vagyonfogalom azonban erősen differenciálódik, más és más tartalmat hordoz(hat) az érdekhordozói kör egyes szereplői számára. Így például a menedzsment részéről minden olyan erőforrás vagyon lehet, amely hozzájárul a profit termeléséhez, a vállalat értékének növeléséhez. A hitelezőknél elsődleges szempont, hogy a vagyon biztos fedezetet teremtsen a kihelyezett hitelnek a teljes futamidő alatt; míg a tulajdonos számára a tulajdonosi értéket megtestesítő tehermentes (saját) vagyon az elsődleges. Eltérő lesz a vagyon meghatározása a folyamatosan működő vállalatok, illetve az átalakuló, megszűnő vállalkozások esetében, ezért e téren is szükség van a számviteli szabályozás keretei között megkötött kompromisszumokra.

Ahhoz, hogy a számviteli rendszer vagyonleképezése egyértelmű és egységes legyen, szükséges a vagyonfogalom meghatározása. A szakirodalom e tekintetben (ha egyáltalán foglalkoznak valamiféle definiálással) alapvetően általános (elvi jellegű) meghatározásokra és gyakorlati szempontú, tételes meghatározásokra osztható. A számviteli elszámolás alá vont vagyon köre meghatározható egy általános ismérvszisztemmel, amelyben megjelöljük, hogy milyen paraméterekkel kell bírnia egy jelenségnek ahhoz, hogy a mérlegben vagyonként jelenhessen meg (erre példa az IAS/IFRS-rendszer logikája). Úgy is eljuthatunk a számviteli vagyonhoz, hogy tételes felsorolással megadjuk az elemeit (lásd a magyar számviteli szabályozást). *Elsődleges kérdés tehát a mérlegképes vagyon terjedelmének tisztázása*

A mérlegképesség alatt azt a szempont- és kritériumrendszert értjük, amelyek alapján eldönt(het)jük, hogy a vagyon mely elemeit vonjuk a számviteli transzformáció hatálya alá, és mely elemek maradnak (ez alapján) a számviteli megfigyelés körén kívül. A mérlegképesség annak a vagyontartalomnak a tisztázását jelenti, amelynek változásával bemutatjuk a gazdálkodók működését, ami a mérlegen keresztül jut el az érdekhordozókhoz. A mérlegképességi kritériumokkal tulajdonképpen különbséget teszünk a gazdálkodó szintjén értelmezett *(hasznosított) vagyon* és a számviteli rendszer szintjén értelmezett *(elszámolt) vagyon* között. Napjainkban a vállalkozók működésének leírása során a tradicionálisan a számviteli vagyon körébe tartozó „kemény” elemek (tárgyasult, fizikai eszközök) mellett egyre hangsúlyosabbá válnak a „lágy” elemek (képességek, tudás, innováció, vállalati kultúra stb.), amely indokoltá tette a számvitel mérlegképességi szabályainak felülvizsgálatát. A folyamat azonban nagyon lassan és óvatosan halad előre. Ilyen jellegű intézkedésként említhető az immateriális javak kimutatható körének opcionális bővülése, vagy a valós értékelés által érintett egyes vagyonelemek beemelése a mérlegbe.

A mérlegképességi szabályok alkalmazása során tehát számolni kell a leszűkítő értelmezéssel, azzal, hogy a számviteli elszámolásból és ennek következtében az erre épülő mérlegekből akár meghatározó erőforrások is kimaradhatnak, hiszen a mérlegképességhez nem elegendő csupán a vagyonelemek használati értékének (jövedelemtermelő képességének) kimutatása, hanem szükséges azok számviteli értékének a meghatározhatósága is. A mérlegképesség leszűkítő jellegét (legalább is részben) azzal lehet kiküszöbölni, hogy a számviteli elszámolásból a mérlegképességi előírások miatt kimaradó jelenségek megjelenítését a beszámoló-képesség értelmezésével tesszük lehetővé.

A beszámoló-képesség lehetőséget biztosít arra, hogy a beszámolóban azokat a tényezőket is bemutassuk, amelyeket a szigorú mérlegképességi szabályok nem engednek felvenni a mérlegbe.

Ennek a lehetőségét az adja, hogy a standardizált részek (mérleg, eredménykimutatás, cash flow) mellett, azokkal egyenrangú, de kevésbé standardizált formájú kiegészítések is egyre nagyobb terjedelemben kapnak helyet a beszámolóban. A beszámoló-képességnek csak a lényegesség, a költség-haszon elve, illetve az ésszerűség szab határt: a beszámoló szöveges részei minden olyan információt, kiegészítést tartalmazhatnak, amelyek a gazdálkodó megítélése vagy a szabályalkotók véleménye, előírásai alapján javíthatják a beszámoló minőségét. Ezzel a gazdálkodó szintjén értelmezett vagyon olyan elemeit is megismerhetővé

tesszük az érdekhordozói kör számára, amelyekre a mérlegben nem található semmilyen utalás.

Napjaink egyik égető és úgy tűnik nehezen megoldható kihívása, hogy a pénzügyi számvitel végre kezelni tudja az immateriális javakat, hiszen ezek egy (sok esetben a nagyobbik) része láthatatlan marad a társaságok jelenlegi beszámolóiban. Az immateriális vagyon bizonyos körére vonatkozóan már kialakultak azok az értékelési, elszámolási szabályok, amelyek lehetővé teszik, hogy mindezek mérlegképes vagyonként megjelenhessenek. A folyamat azonban napjainkra mintha lelassult volna, hiszen ezek kutatása, felhasználása jellemzően a pénzügyi számvitel keretein kívül valósul meg. Olyan jellegű elemek (mint a szellemi vagyon és annak megnyilvánulásai) jelentek meg és váltak dominánssá, amelyek a számvitel zárt rendszerében fennakadnak, gátolva ezzel a vállalat szellemi vagyonának megjelenítését, értékelését.

A rejtve maradás gyakran a vállalkozó érdekeivel is találkozik, hiszen neki nem feltétlenül érdeke, hogy valamely nem anyagi előny mások által is ismertté, mások által is kiaknázhatóvá váljék, hiszen ezzel éppen az erőforrás jellege veszhetne el (az „elrejtteni vagy megmutatni” dilemmája). Nyilvánvaló, hogy a számviteli előírásokkal szabályozott, a mérlegben kötelezően kimutatandó erőforrások esetében a gazdálkodó törvénysértő módon jár el, ha valamit elrejt, viszont semmilyen előírást nem sért, ha az előírásokon túlmenően is bemutat olyan eseményeket, helyzeteket, amelyek a mérlegből közvetlenül nem látszanak.

A számviteli szabályrendszerek oldaláról közelítve a képlet egyszerű: az immateriális vagyonrészek egy része lefedhető a mérlegképességi kritériumrendszerrel, tehát a mérlegben bemutatható, más része azonban csak mérlegen kívüli tételként (a beszámoló-képesség alapján) jeleníthető meg. Egyes minősített esetekben a gazdálkodó döntésétől is függ a bemutatás módja.

Nem szükségszerű tehát, hogy a mérlegképesség szigorú szabályai miatt az információs korszak tudásvállalatainak mérlegéből kimaradó tevékenységekre (üggyfélkörre, alkalmazottakra, működési folyamatokra, technológiára, innovációra stb.) vonatkozó információkról le kell mondanunk, hiszen a beszámoló egymásra épülő, egymást kiegészítő részeket magába foglaló felépítése lehetőséget biztosít arra, hogy ezekről (kiemelten a szöveges kiegészítésekben) a megbízható és valós összképet javító információkat szolgáltatassunk.

Összefoglalva elmondható, hogy a magyar mérlegképességi szabályok általában tételes előírásokon, felsorolásokon alapulnak, így lényegesen kisebb mozgásteret biztosítanak a gazdálkodók számára, mint a standardok szerinti értelmezés. Ez azonban akár látszólagos is lehet, mivel a Keretelvekben megfogalmazott általános szempontot (eszköz mindaz, ami a jövőben bármi módon hasznossá válhat) jelentős mértékben korlátozzák az egyes vagyონrészekre vonatkoztatott aktiválási előírások. A közvetlen módon érvényesülő magyar előírások megteremtik a vagyon egységes értelmezésének és bemutatásának lehetőségét, jelentősen csökkentve ezzel a mérlegképesség általános megfogalmazásából eredő esetleges bizonytalanságot.

3.3. A számviteli rendszer által azonosított vagyónrészek értékelése

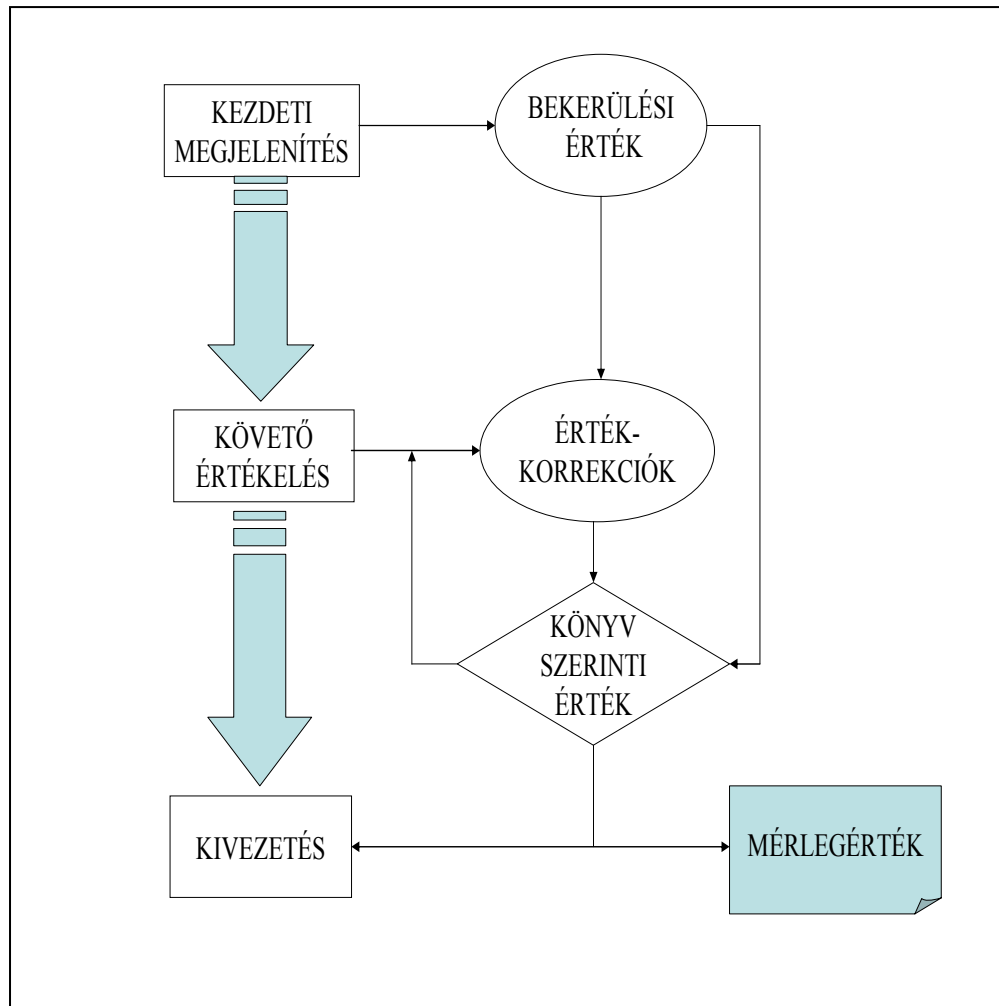
Az értékelés a számvitel összetett, sokszor ellentmondásos, ám mégis a legfontosabb területe. Az értékelés irányulhat az egyes vagyónrészek (eszközök és források) értékének meghatározására, valamint a vagyónrészeket működtető vállalkozás egészének értékbeni meghatározására. Az értékelés folyamán tekintettel kell lenni arra, hogy mást jelent, más célt szolgál az értékelés a zavartalan működés feltételeit folyamatosan teljesítő (a vállalkozás folytatása elvéből következő) vállalati környezetben, és a vállalat életében törést, változást előidéző (felvásárlás, átalakulás, felszámolás) helyzetekben. A dolgozatnak nem célja, hogy az értékelést minden egyes előbb vázolt szempont szerint elemezze, a továbbiakban az egyes vagyónrészek szokásos működés keretében megvalósuló értékelési kérdéseit tekintem a fő vizsgálódási területnek.

Az értékelési szabályokat ma már nem lehet vegytiszta formában megfogalmazni, nem lehet egyetlen értékelési modellben gondolkodni, szükség van alternatív értékelési modellekre, és igazi eredményt akkor érhetünk el, ha ezeket megfelelő kombinációban alkalmazzuk. A mérlegképesség tárgyalása során is meghatározó számbavételi kritériumként fogalmaztuk meg, hogy az adott jelenség megbízható módon mérhető legyen. Esetenként éppen a megbízható mérés hiánya, az értékelési bizonytalanság miatt maradnak ki egyes vagyónrészek a vállalatok mérlegeiből.

A számviteli értékelést legegyszerűbben a vagyónrészek életpályájának számviteli lekövetéseként határozhatjuk meg. A vagyónrészek életpályája a kezdeti megjelenítéssel indul, majd az esetleges értékcorrekciók elszámolásán keresztül a kivezetéssel ér véget (1.

ábra). Minden egyes mozzanathoz értékelési feladat kapcsolódik, de ez mást jelent a vagyonrész bekerülésekor, és mást az életpálya egyes szakaszaiban.

1. ábra A vagyonrész életpályájának szakaszai



A bekerülési érték meghatározása kihat az egész további életpályára, hiszen ez lesz a későbbi bemutatások és a későbbi értékcorrekciók alapja. A könyv szerinti érték (amelynek alapfeltétele a bekerülési érték meghatározhatósága) a számviteli elszámolás szükségszerű következménye, kifejezi, hogy az adott időpontban mekkorára értékel valamely vagyonrészt a számviteli információs rendszer. A könyv szerinti érték számszerű összefüggésben áll a bekerülési értékkel, annak leírásokkal és hozzáírásokkal helyesbített összege, ezzel is kifejezve múltbeli („történelmi”) jellegét.

A pénzügyi számvitel keretében megvalósuló értékelés során az alábbi kérdéseket kell megválaszolni: *Mi legyen a vagyonrész bekerülési értéke? Mit és hogyan vegyünk figyelembe a folyamatos – követő – értékelés során (milyen értékcorrekciókat végezzünk el)? Mi legyen a mérlegérték?*

A bekerülési érték meghatározása, valamint az értékcorrekciók elszámolása nem lehet parttalan tevékenység, szükség van az értékelési folyamat szervezett keretek közé szorítására, hiszen a vagyონrészek értékelésén keresztül a gazdálkodó értékét is alakítjuk. Az értékelés során tisztázni kell, hogy milyen környezetben kívánjuk láttatni a vagyont, mi az értékelés célja, és mindezt hogyan érhetjük el. Ezt segítik elő az *értékelési elvek és eljárások*. Az *értékelés ez alapján az értékelési elvek és az érvényesülésüket szolgáló értékelési eljárások következetes alkalmazásaként is felfogható*. A számvitelben vegytisztán egyik elv sem érvényesül önmagában. Ugyan mindig kijelöljük a domináns értékelési elvet (normál viszonyok között ez a realizációs elv), de egy-egy értékelési helyzet kapcsán felhasználjuk a másik két elvet (időérték és hozadékérték elvét) is.

Az eszközök bekerülési értékét minden számviteli szabályrendszer gyűjtőfogalomként értelmezi, amely két, jól elhatárolható részre tagolható: a bekerülési érték kezdő vagy alapértékére és a bekerüléssel összefüggő járulékos vagy kiegészítő tételek halmazára.

Az *alapérték* a bekerülési jogcím jellegéhez szorosan kötődő, annak lényegét kifejező fogalom, mint például a vásárlásnál a vételár, vagy a saját előállításnál az önköltség. Az eszközök megszerzése, rendeltetésének megfelelő kialakítása azonban az alapérték mellett számos, gyakran az alapérték összegét is meghaladó *járulékos tételekkel* jár, amelyeket a bekerülési értékben elvileg kétféle módon vehetünk figyelembe: vagy a felmerülésüket előidéző eszközhöz rendeljük hozzá (növelve ezzel a bekerülési értéket), vagy a felmerülés időszakának eredményét terheljük meg, esetleg elképzelhető ezek kombinációja is.

Ha figyelembe vesszük, hogy az eszközök megszerzése valamely jövőbeni gazdasági haszon (bevétel) beáramlása érdekében történik (lásd a mérlegképességi kritériumokat), akkor nyilvánvalónak tűnik, hogy a jövőbeni gazdasági hasznok érdekében felmerült jelenbeli áldozatokat abban az időszakban célszerű az eredményre terhelni, amikor az eszköz használatával összefüggő bevételek is mutatkoznak, hacsak nem igazolható, hogy a gazdasági hasznok beáramlása nem várható. Ezt az elvet a számviteli előírások is magukévá teszik, és az értékelési előírásokban, valamint az alapelvekben (különösen a vállalkozás folytatása és az összemérés elvében) egyértelműen kifejezésre is juttatják. Mind a nemzetközi számviteli standardok, mind a magyar számviteli törvény előírják, hogy *a bekerülési értékben kell figyelembe venni a járulékos tételek összegét is*.

Az előzőekben kifejtettük, hogy az értékelés lényegében nem más, mint a vagyონrész életpályájának nyomon követése. Minél hosszabb egy életpálya, annál nagyobb az esélye annak, hogy a bekerüléskor érvényes értékviszonyok akár alapvetően is megváltozzanak. Márpedig a megbízható és valós tájékoztatás követelménye megkívánja, hogy az ilyen értékváltozásokról az érdekhordozói kör tagjai értesüljenek.

Az *értékkorrekciók* megállapításakor számos szubjektív tényezővel is számolni kell, amelyek az alapul szolgáló értékelési módszerek megválasztásában, illetve a változások nagyságának megítélésében (jelentős, lényeges) éreztetik hatásukat. Az értékkorrekciókon belül meg kell különböztetni az előre ütemezett, a gazdálkodó döntésétől, üzletpolitikájától függő rendszeres (tervezhető) kiigazításokat, az előre nem ütemezhető, a gazdálkodó döntésétől független eseti (nem tervezhető) korrekcióktól. Az első csoportba tartozó terv szerinti értékcsökkenés az adott eszköz használatával összefüggő, időszakhoz kötődő negatív helyesbítéseket jelenti, amelyek nem függenek a piaci környezet értékítéletének alakulásától (ennek további kifejtése nem tárgya a dolgozatnak). Ezzel szemben a nem tervezhető, eseti korrekciók körében elsődleges befolyásoló tényező az értékelés alá vont vagyónrészeiről alkotott piaci értékítélet alakulása.

Az eseti értékkorrekciók elszámolásának szükségességét az adja, hogy az adott vagyónrész aktuális értéke eltér a bekerülési (vagy korábbi értékkorrekciókkal már helyesbített könyv szerinti) értéktől. Az aktuális (az értékelés időpontjára vonatkozó) érték többféle formában és tartalommal is megragadható, így értelmezhető a piaci (nettó realizálható) érték, a használati érték, a jelenérték, és a valós érték.

Az értékkorrekciók elszámolása terén *három jól körülírható értékmodell azonosítható*: a bekerülésiérték-modell (cost model), az átértékelési modell (revaluation model), és a valósérték-modell (fair value model), amelyek elkülönítése egyrészt attól függ, hogy az értékkorrekciók elszámolását milyen módon befolyásolja a bekerülési érték, másrészt attól, hogy az értékkorrekciókat az eredményben vagy közvetlenül a saját tőkében számoljuk-e el.

A *bekerülésiérték-modell* szerint értékkorrekciók csak a bekerülési érték szintjéig lehetségesek, amelyeket mindig az eredménnyel szemben kell elszámolni. A bekerülési értéket meghaladó többlet így rejtve marad. Ebben a modellben pozitív értékkorrekció csak akkor értelmezhető, ha korábban már egy negatív irányú helyesbítést elszámoltunk.

Az *átértékelési modell* esetében a bekerülési érték továbbra is elválaszt, de nem gátolja meg az efölötti értéktöbblet (rejtett tartalék) kimutatását a realizációs elv érvényesítése mellett. Ezt úgy érhetjük el, hogy a bekerülési értéket meghaladó hozzáírásból adódó (nem realizált) többlet (az átértékelési különbözet, magyar terminológia szerint az értékhelyesbítés) az eredményben nem jelenhet meg, hanem közvetlenül a saját tőkében kell elkülönített (átértékelési) tartalékként kimutatni. Ebben az esetben a pozitív korrekciónak már nem előfeltétele egy korábban elszámolt negatív irányú módosítás.

Napjainkban egyre inkább érzékelhető a *valósérték-modell* terjedése, amelynek keretében az értékcorrekciókat a bekerülési értéktől függetlenül, egységesen értelmezzük. Mivel a bekerülési érték ebben az esetben nem korlátozza, nem választja el az értékcorrekciók hatását, ezért nincs értelme az eredménnyel és a saját tőkével szembeni elszámolás megkülönböztetésének, vagyis a bekerülési értéknek nincs kitüntetett szerepe, az értékcorrekciók a mindenkori aktuális irányadó értéknek megfelelően változtatják meg az előző értékelési állapotot. Ebben a változatban az értékcorrekciókat (függetlenül az irányuktól és nagyságuktól) egységesen az eredményben mutatják ki, de e téren is van kivétel.

A nemzetközi számviteli standardok rendszerében megtalálható mindhárom értékelési szemléletmód, de általános jelleggel a bekerülésiérték-modell elvei érvényesülnek. Mind az átértékelési modell, mind a valósérték-modell csak meghatározott vagyónrészek körében alkalmazható. Ugyanez mondható el a magyar számviteli előírásokról is, habár a három modell teljes körű alkalmazásáig hosszú út vezetett el, ezért érdemes röviden áttekinteni a magyar számviteli szabályozás értékcorrekciókra vonatkozó „beérési folyamatát”.

A számviteli törvény alkalmazásának első éveiben az eszközök körében csak a negatív értékcorrekció (értékvesztés) elszámolására volt lehetőség, amelyet minden esetben közvetlenül az eredmény terhére kellett elszámolni. A bekerülésiérték-modell ekkor még féloldalasan működött, mivel az értékvesztés visszairását a törvény nem engedte meg.

Az 1990-es évek első felében azonban jelentős összegű rejtett tartalék halmozódott fel (nagy részt a magas infláció következtében), különösen a befektetett eszközök körében, amelynek megjelenítését 1996-tól engedélyezték, de szigorúan eredmény-semleges módon (hiszen nem realizált összegről van szó). Ennek megoldására a saját tőkét kibővítették az értékelési tartalékkal, így biztosítva forrásfedezetet az eszközoldalán megjelenített érték helyesbítés összegének. Az átértékelés nem volt kötelező, és csak meghatározott

befektetett eszközök esetében lehetett vele élni. Az értékhelyesbítést a mindenkori könyv szerinti értéket meghaladó piaci értéknövekményre lehetett alkalmazni, tehát a korábban esetleg elszámolt értékvesztés (terven felüli értékcsökkenés) továbbra sem volt visszairható.

A 2000-ben elfogadott, 2001-től hatályos számviteli törvény tovább finomította a szabályokat. A pozitív értékkorrekció két részre vált szét: megmaradt az értékhelyesbítés, de ez csak azután alkalmazható, ha a korábban elszámolt rendkívüli (eseti) leírásokat közvetlen módon (tehát az eredménnyel szemben) már teljesen visszaírtuk. Így az értékhelyesbítés csak a bekerülési érték – tárgyi eszközök esetében a terv szerinti értékcsökkenéssel csökkentett bekerülési érték – feletti növekmény esetében alkalmazható.

A 2004-től hatályos törvénymódosítás pedig (egyelőre csak opcionális jelleggel) bevezette a valós értékelést is a magyar szabályozásban, amellyel teljessé vált az értékkorrekciók „arszenálja”.

A vázolt folyamatban jól nyomon követhető az alapelvek érvényesülése terén végbement váltás is. Az óvatosság elve mellé (elé) került a valódiság elve.

A valós értékelés az 1990-es években bukkant fel a hagyományos bekerülési értékre épülő értékelési módszer meghaladásaként, amely egyfajta válasz volt a számviteli szabályalkotók részéről a globalizálódó világ olyan jelenségeire, amelyekkel korábban a számviteli elszámolás és beszámolás kapcsán még nem kellett foglalkozni. Szükségességét az is erősítette, hogy ezek (különösen a pénzügyi és tőkepiacokon megjelenő és folyamatosan bővülő tranzakciók, kockázatkezelési módszerek) a számvitel hagyományos közelítésmódjával nem voltak kezelhetők, viszont nagyságrendjük, a vagyona és az eredményre gyakorolt hatásuk alapján a beszámolókból sem voltak kihagyhatók. A bekerülési érték elvére épülő elszámolás alapján az ilyen ügyletek jelentős részben nem lennének mérlegképesek, mivel vagy nincs kezdeti pénzkidadásuk, vagy ha van is, az elhanyagolható ahhoz az összeghez képest, amit az ügylet megtestesít(het).

A valós értékelés egyszerre jelent mérlegképességi, bekerülésiérték- és értékkorrekció-modellt. Többször megfogalmaztuk már, hogy a mérlegképesség egyik lényegi feltétele az adott jelenség megbízható mérése. A valós értékelés az egyik válasz a mérlegképességi kihívásokra, mivel olyan jelenségek kimutatását teszi lehetővé, amelyek a hagyományos (bekerülési költségekre épülő) értékelés keretei között elbuknának.

A valós értékeléssel egyrészt a korábban ismertetett értékkorrekciók (értékvesztés, visszairás, értékhelyesbítés) összeolvadnak, másrészt az így egyesített korrekciókkal (főszabályként) közvetlenül a folyó üzleti év eredményét módosítjuk. Az eljárás lényege az, hogy az érintett vagyónrészek értékét a kiemelt időpontokban (a bekerüléskor és a fordulónapon) közvetlenül a mindenkori valós értékre helyesbítjük, a kialakult értékkülönbözöt egységes elszámolásával, függetlenül attól, hogy az új érték milyen irányban és mekkora összeggel tér el a bekerülési, illetve az előző értékeléskor kialakult értékhez képest.

A valós értékelés nem általánosan alkalmazható módszer, csak meghatározott, a valós értékelés előfeltételeinek megfelelő vagyónrészek körében érvényesíthető. A vagyonnak a valós értékeléshez szükséges új szemléletmódra épülő tagolása alapvetően megegyezik a magyar és a nemzetközi számviteli szabályozásban.

A valós értékelés eddigi rövid életpályája alatt még nem alakult ki egységes értelmezése, alkalmazása. A standardok uniós befogadási folyamatában a legtöbb vitát éppen a pénzügyi instrumentumokról és azok értékeléséről szóló két standard gerjesztette, ami késleltette is ezek kihirdetését. A nézeteltérések feloldását, a valós értékelés egységes alkalmazását hivatott biztosítani a valós értékelést bevezető, néhány éve hatályban lévő standardok teljes felülvizsgálata és újrafogalmazása is, amelynek első eredménye a 7. IFRS.

A valós értékelés alkalmazásához elsőként magát a valós értéket kell elfogadtatni és helyesen értelmezni. A nemzetközi számviteli standardok rendszerében több helyen is felbukkan a valós érték fogalma, mint az a lehetséges összeg, amelyért egy eszköz gazdát cserélhet, vagy egy kötelezettséget rendezni lehet, jól tájékozott, ügyletkötési szándékukat kinyilvánító, független felek között, szokásos piaci feltételek szerint lebonyolított ügylet keretében. Jól érzékelhető a feltételes módban történő fogalmazás: úgy kell meghatározni ezt az értéket, hogy a tényleges piaci művelettől elvonatkoztatunk, nem számolunk a cserével egyébként szokásosan együtt járó tranzakciós költségekkel (értékesíthetővé tétel, piacra juttatás, banki költségek stb.).

3.4. A számvitel prezentáló szerepe: a beszámoló

A számviteli információs rendszer definiálásakor leszögeztük, a pénzügyi számvitel alapvető rendeltetése, hogy rendszeres időközönként releváns (tehát a döntéseket befolyásoló) információkkal lássa el az érdekhordozók széles körét, de különösen a gazdálkodó külső környezetét. Ezt a strukturált információbázist sokféle névvel illetik, de lényegileg azonos tartalommal és azonosan megfogalmazott általános ismérvekkel, célokkal jelenítik meg az egyes szabályrendszerek. Általánosan elfogadott az (éves) *beszámoló* elnevezés, de emellett *éves jelentésnek* (annual report), *pénzügyi jelentésnek* (financial report) *pénzügyi kimutatásnak* (financial statement) is gyakran nevezik. A nemzetközi számviteli standardokban a financial statement (pénzügyi kimutatás, pénzügyi beszámoló) az általánosan alkalmazott elnevezés, amit a számviteli törvény fogalomrendszerében beszámolónak nevezünk. A dolgozatban a beszámoló kifejezést használom.

A beszámolónak megbízható és valós (más megfogalmazásban igaz és hű) képet kell adnia a beszámolóban megjelenített gazdálkodóról. Ennek azonban korlátozó tényezői vannak, amelyek közül két meghatározó elemmel (a mérlegképességgel és az értékeléssel) az előzőekben már részletesen foglalkoztunk. A nemzetközi számviteli standardok előírásai szerint megbízhatónak és valósnak akkor tekinthető a beszámoló, ha a standardokban és a keretelvben megfogalmazott alapelveket, szabályokat, és az ezekre alapozottan kiválasztott számviteli politikákat teljes körűen alkalmazták, továbbá ha a közölt információk lényegesek, megbízhatóak, összehasonlíthatóak és érthetőek, és végül, ha azokat a szükséges kiegészítő megjegyzésekkel tették közzé.

Az 1. IAS kategorikusan kijelenti, hogy a nemzetközi számviteli standardok megfelelő alkalmazása – szükség esetén a további közzététellel együtt – olyan pénzügyi kimutatásokat eredményez, amelyek vélelmezhetően megvalósítják a valós bemutatást.

A számviteli törvény is kimondja, hogy a gazdálkodók működéséről, vagyoni, pénzügyi, jövedelmi helyzetéről szóló beszámolónak megbízhatónak és valósnak kell lennie, amely elsősorban attól lesz ilyen, hogy a törvényben megfogalmazott szabályok (különös tekintettel az alapelvekre) teljes körű alkalmazásával állították össze. Egyértelműen következik ez abból, hogy (hasonlóan a standardokhoz) csak nagyon ritka és kivételes esetben lehet a törvény tételes előírásaitól eltérni, nevezetesen akkor, ha az adott körülmények mellett a törvény valamely rendelkezésének alkalmazása (ideértve a kiegészítő mellékletben való bemutatást is) nem biztosítja a megbízható és valós összképet. A törvény is rendelkezik arról, hogy további

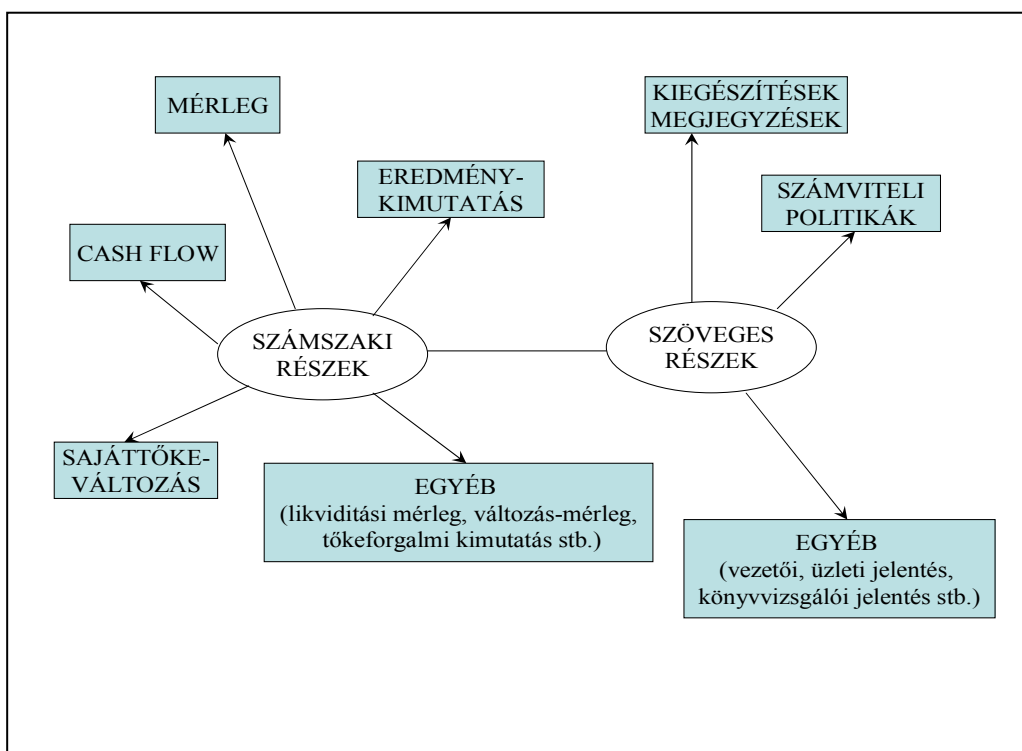
információk közzététele szükséges, ha a bemutatott adatok megértéséhez nem elegendő a mérleg és az eredménykimutatás adatsora.

A beszámoló és annak minden része egységes egészet alkot, amelyeknek csak az együtto olvasása biztosíthatja a gazdálkodók helyzetének teljes bemutatását egy számviteli időszakra (üzleti évre, amely általános helyzetben 12 hónapos periódusokat jelent) vonatkozóan. Az üzleti évek meghatározásakor az 1. IAS mindössze annyit ír elő, hogy az üzleti évek 12 hónapos ciklusokat jelentenek, de nem rögzíti ennek kezdő és végpontját. Ezzel szemben a számviteli törvény e téren gyakorlatilag semmilyen mozgásteret nem biztosít a gazdálkodók számára, hiszen kijelenti, hogy az üzleti év a naptári évvel egyezik meg. Ettől eltérni csak a külföldi anyavállalatok magyar leányvállalatainál lehet, ha ezt az anyavállalat biztosítja. A gazdálkodók nagy részénél a számviteli ciklusok ütemezése közvetlenül nem bír különösebb jelentőséggel, viszont vannak olyan tevékenységek, ahol a szokásos termelési ciklus semmilyen módon nem köthető a naptári évhez (ilyen például a mezőgazdaság vagy az idegenforgalom), ezért ilyen esetekben különösen nem indokolt fenntartani ezt a merev előírást.

A beszámolók tartalma két részre osztható, a számszaki és a szöveges részre (2. ábra). A számszaki rész az adott számviteli időszakban (üzleti évben) lezajlott gazdasági események megjelenítését biztosítja aggregált, standardizált és szerkesztett formában. A számszaki rész egy-egy eleme a vagyoni, a pénzügyi és a jövedelmi helyzetről, illetve annak egy-egy kiemelt részletéről ad áttekintést, előre rögzített, összevont szerkezetben. A szöveges rész pedig a számszaki részhez kapcsolódva, de azon túlmutatva is kiegészít, értelmez, magyaráz, alátámaszt, felvázolja a jövőbeli kilátásokat, tartalmazza a számszaki rész összevont adatainak szükséges alábontását, továbbá minden olyan eseményre vonatkozó információt, amelyek a mérlegben nem mutathatók ki, mert nem felelnek meg a mérlegképességi elvárásoknak

A gazdálkodók egy üzleti év alatt jelentős mennyiségű eseményt bonyolítanak le, amelyek eredményeként a mérlegben szerteágazó és számos tételt magában foglaló vagyonthalmazt kell megjeleníteni. *A mérleg akkor tölti be szerepét, ha tagolásában sikerül megtalálni az arányosságot, a lényegességet, az áttekinthetőséget és az érthetőséget egyensúlyát.* A számviteli rendszerek az alapelvek megfogalmazásánál ezért nagy hangsúlyt helyeznek ezekre az alapvetően formai szempontokra.

2. ábra A beszámoló felépítésének általános áttekintése



Minden esetben mérlegelni szükséges, hogy az adott vagyonelemet önállóan nevesítve vagy más elemmel (esetleg elemekkel) összevontan mutassunk-e be a mérlegben. A beszámolóban minden lényeges tételt elkülönítve kell bemutatni, a nem jelentős tételeket pedig össze kell vonni más, lehetőleg hasonló jellegű tétellel. Nem életszerű tehát az a törekvés, hogy minden egyes vagyónrészt önállóan, egymástól elkülönítve mutassunk be, hiszen ez magának a mérlegnek a szerepét, célját lehetetlenítené el. Ebből azonban nem következik az, hogy a mérlegben összevontan megjelenített tételeket a beszámoló más (jelesül a szöveges) részeiben ne lehetne az egyes érdekhordozói igényekhez igazodva részletezni.

Mindkét vizsgált szabályozás biztosítja, hogy a mérleget ne kelljen megterhelni olyan érdektelen, a megítélés szempontjából nem releváns sorokkal, amelyek zavarják a mérleg áttekinthetőségét, s amelyeknek nincs informatív jellege.

Az eredménykimutatás célja, hogy bemutassa valamely számvetési periódus (üzleti év) alatt elért eredmény létrehozása során keletkezett bevételeket, a hozzájuk kapcsolódó ráfordításokat, és az ezek eredőjeként meghatározott időszaki (adózás előtti) eredményt. Az eredménykimutatásban jelenik meg részlegesen vagy teljes körűen az eredményfelosztás is.

Az eredménykimutatás formai kialakításánál tisztázni kell a bevételek és ráfordítások formai megjelenítését, a mélységi és szélességi tagolást, a jelölésrendszert, a részeredmények

képzését, az eredményfelosztás bemutatását, továbbá, hogy mindezekhez mekkora gazdálkodói mozgástér társul.

A mérleg és az eredménykimutatás kapcsán egységes álláspontot képviselnek a számviteli rendszerek, amennyiben ezeket minden esetben a beszámoló elkülönült, önálló részeként határozzák meg. A további számszaki mellékletek értelmezésében viszont már eltérés mutatkozik abban a tekintetben, hogy ezeket önálló egységként, vagy a kiegészítő megjegyzések részeként kell megjeleníteni. Két olyan részt lehet megemlíteni, amelyek a kontinentális szabályozásban (általában) a beszámoló szöveges kiegészítéseiben, míg az angolszász szabályozásban a beszámoló elkülönült részeiben jelennek meg. Mindkettő a mérleg egy-egy kiemelt vagyonrészének tárgyidőszaki változásait részletezi. Az egyik ilyen kiemelt terület a *pénzeszközök változása*, amely a likviditás megítéléséhez alapvető fontosságú, a másik pedig a cég tartós fennmaradásának zálogát jelentő *saját tőke* és az abban beállt *változások*.

Az eredménykimutatás (gondoljunk csak a teljesítés-elhatárolás elvére épülő elszámolásra) önmagában nem alkalmas a pénzeszköz-változások közvetlen bemutatására, hiszen egyrészt az eredményt alakító tételek kimutatásánál a pénzeszköz-változás (általában) nem feltétel, másrészt számos olyan, pénzeszköz-állományt módosító esemény is történik, amelynek nincs eredményhatása, harmadrészt pedig több olyan eredménymódosító hatást is kimutathatunk, amelyek nem járnak pénzeszköz-változással. Ezt a számbavételi eltérést hidalja át a *cash flow-kimutatás*, amelyben a gazdálkodók tevékenységét új nézőpontból tagoljuk. Mind az IAS, mind a számviteli törvény működési, befektetési és finanszírozási területre osztja a pénztermelés és –felhasználás folyamatát. A cash flow-ból nyerhető adatok alapot biztosítanak a beszámoló felhasználóinak ahhoz, hogy felmérhessék a gazdálkodó pénzeszköz és pénzeszközegyenértékes-termelő képességét, a gazdálkodók törekvéseit, céljait a pénzeszközök létrehozására, illetve azok felhasználására.

A beszámoló számszaki részei (mérleg, eredménykimutatás, cash flow) jelentős mértékben összevont, bizonyos mértékig egységesen strukturált adatokat tartalmaznak, és közvetlenül nem mutatják azokat a folyamatokat, amelyek hatással voltak az adott kimutatás valamely értékére. Ezzel is magyarázható, hogy minden szabályrendszer az előbb tárgyalt számszaki részekhez, azokkal egyenrangú *kiegészítő (szöveges) részeket* is rendel, amelyekben azok a számszerű adatok és szöveges magyarázatok, mennyiségi, minőségi

jellemzők jelennek meg, amelyek a mérleg és eredménykimutatás szintjén nem foglalhatók rendszerbe, de jelentős a szerepük a megbízható és valós összkép kialakításában.

A beszámoló szöveges kiegészítéseit többféle névvel is illetik. A magyar és az európai uniós gyakorlatban *kiegészítő mellékletnek* nevezik, a nemzetközi számviteli standardok *megjegyzések* (notes) cím alatt tárgyalják. A beszámoló megértése, egyértelmű értelmezése nem valósulhat meg, ha a beszámolóból nem kaphatunk tájékoztatást az alkalmazott számviteli politikáról. A cél nem lehet a teljes számviteli politika részletezése, de nincs is erre szükség. Nem nélkülözhetőek viszont azok a kiegészítések, amelyek az alkalmazott értékelési modellekre, értékelési eljárásokra vonatkoznak, különösen abban az esetben, ha az irányadó szabályozások széles mozgásteret biztosítanak. A standard nem zárja ki azt sem, hogy a beszámolóban alkalmazott számviteli politikákra vonatkozó információkat a beszámoló önálló elemeként mutassuk be.

A (kiegészítő) megjegyzésekben bemutatott információk létrehozása során a lényegesség és a költség-haszon elvet, valamint az üzleti érdeket a gazdálkodónak fokozottan szem előtt kell tartani. A számviteli törvény ehhez segítséget is nyújt azzal, hogy az egyszerűsített éves beszámoló esetében eleve jóval szűkebb tartalommal határozza meg azokat a kötelező elemeket, amelyeket a kiegészítő mellékletben feltétlenül be kell mutatni. Sajátos kettősség figyelhető meg e téren a magyar számviteli szabályozásban: az éves beszámoló kiegészítő mellékletének kötelező tartalma folyamatosan bővül, míg az egyszerűsített éves beszámolóban megjelenő kötelező kiegészítések egyre szűkülnek.

4. A dolgozat tézisei

Az értékezésben elvégzett elemzés alapján az alábbi három tézisben foglalom össze a kutatás legfontosabb megállapításait.

1. tézis: Mind a kodifikált jogra, mind a szokásjogra épülő számviteli szabályok a vagyont tekintik a számviteli transzformáció tárgyának, amelyet azonban a mérlegképességi előírások megfogalmazásával, leszűkítő tartalommal értelmeznek, ebből adódóan a mérleg nem lehet teljes körű.

A számviteli vagyont a magyar számviteli törvény minden gazdálkodó számára egységesen, tételes felsorolásra épülve határozza meg. A nemzetközi számviteli standardok keretelveiből ugyan egy „lazább” vagyionfogalom következik, amit azonban az egyes vagyonrészekre vonatkozó standardok általában erősen korlátozva engednek érvényesülni. Tudomásul kell venni, hogy a számvitel csak a maga (szabályozott) keretei között tud működni, és valamilyen mértékben mindig óvatos. Különösen az immateriális (intangibile) vagyon körében számos olyan elemmel találkozhatunk (mint a képességek, a motiváció, a fogyasztói hűség, adatbázisok), amelyek belátható időn belül (sőt egyesek valószínűleg soha) nem fognak közvetlenül megjelenni a mérlegben, mindamelllett, hogy gazdasági hasznukat élvezzük a bevételi oldalon.

A számviteli szabályozás igyekszik követni a gyorsan változó világot, de arra is ügyelnie kell, hogy a beszámolót ne terhelje meg olyan elemekkel, amelyek előállítási költsége nincs arányban az információ hasznával, vagy túl bonyolulttá, nehézkessé (sőt bizonytalanná) tenné a mérleg értelmezését. A mérlegen kívüliségből azonban nem következik, hogy ezek gazdálkodónál betöltött szerepét figyelmen kívül kell hagyni. Ma már számos olyan menedzsment-módszer ismert (a legismertebbek a benchmarking, SWOT-analízis, a Balanced Scorecard, a minőségértékelési rendszerek), amelyek a gazdálkodók tevékenységének értékeléséhez jelentős mértékben figyelembe vesznek olyan tényezőket is, amelyek a pénzügyi számvitel közvetlen látókörén kívül esnek. Ez pedig elegendő háttérrel biztosíthat ahhoz, hogy a gazdálkodó ezeket (saját üzleti érdekeit is figyelembe véve) a beszámolóban, de nem feltétlenül a mérlegben megjelenítse.

A kis- és középvállalati szektorban ezek a mérlegképességi kihívások nem jelentenek valós feladatot, mivel esetükben az ilyen erőforrások szerepe (általában) elhanyagolható.

2. tézis: A mérlegben kimutatott vagyon értékelése során a realizációs elv dominál, de emellett szabályozott keretek között a többi értékelési modell is érvényesülhet. Az értékelésre vonatkozó számviteli előírások nagy része a bekerülési értéken alapul, a vállalkozás folytatásának elvére épülő mérleg-összeállítás az időérték elvét csak kiegészítő jelleggel alkalmazza.

Természetes igényként fogalmazódik meg az érdekhordozói kör részéről, hogy a beszámoló érték-adatsora az időérték elvére épülve tárja elénk a gazdálkodó vagyoni, pénzügyi helyzetét. A számviteli elszámolás előtérbe helyezi a tárgyilagos és elfogulatlan adatokra épülő gazdasági események beáramoltatását a számviteli rendszerbe és az erre alapozott információszolgáltatást. Az események felmerülése és az ennek eredőjeként keletkező vagyonrészek fordulónapi bemutatása között eltelt idő megváltoztathatja az értékviszonyokat, amelyek rekonstruálása nagyon gyakran becsléseken alapul. Látni kell, hogy a becslések kivitelezése az esetek nagy részében nehezen vagy egyáltalán nem megoldható, de fölösleges is. A gazdálkodókat nem célszerű olyan többletköltségek vállalására kényszeríteni, amely nagyon gyakran természetes velejárója az értékelésnek, és amelynek eredménye (a kapott vagyonérték információtartalma) kétséges lehet, vagy nincs arányban ennek előállítási költségével. A valós értékelés módszerének helye van a számviteli elszámolásokban, de ez nem jelentheti ennek korlátlan alkalmazását.

Arról sem szabad megfeledkezni, hogy a beszámoló fordulónapja és nyilvánosságra kerülése között több (a standardok szerint maximum 6, a magyar szabályok szerint maximum 5) hónap is eltelhet, így lehet, hogy a mérleg ugyan hűen tükrözi a fordulónapi értékviszonyokat, de ezek a közzétételig jelentős mértékben el is avulhatnak. A mérlegképes vagyon fordulónapi átértékelése gyakran nem is a fordulónapi értékviszonyokra épül, különösen jellemző ez a magyar számviteli szabályozásra, amely több helyen is a beszámoló-készítéskor érvényes piaci értékviszonyokat veszi alapul a fordulónapi értékeléskor.

A kis- és középvállalati körben az értékelés területén az egyszerűsége törekvés a jellemző, amely a számviteli eljárások adózási előírásokhoz való hozzáigazításában is megnyilvánul, ezzel elkerülve a kétféle nyilvántartást.

3. tézis: A beszámoló szerkezeti kialakítását a számviteli előírások eltérő módon és mértékben szabályozzák. Az egyértelmű megjelenítés, a közvetlen összehasonlítás igénye szükségessé teszi a beszámoló formai megjelenítésének egységes kialakítását, ez azonban nem okozhatja a nem lényeges vagyónrészek túlrészletezését, illetve a lényeges vagyónrészek más elemekkel való összevonhatóságát. A beszámoló nem standardizált részei hozzájárulnak a mérlegképesség leszűkítő értelmezésének a kiterjesztéséhez, és ezzel a megbízható és valós összkép minél teljesebb érvényesüléséhez.

Tudomásul kell venni, hogy a beszámolót felhasználónak számos formai és tartalmi korlátot kell figyelembe vennie elemzése során. Ezek a korlátok a beszámolók összeállítására vonatkozó szabályok megalkotói számára folyamatos kihívásokat jelentenek, amelyek megnyugtató és általánosan elfogadható megoldása nem rövid távú program. Számos vagyonelem a számviteli előírások miatt nem jelenhet meg a beszámolók számszaki részeiben, mert értékelésük (ami szinte kizárólag becslésen alapulhat) olyannyira szubjektív, hogy beemelésük jelentős bizonytalanságot, sőt adott esetben (gondoljunk a kreatív számvitel negatív megnyilvánulásaira) kockázatot jelenthet a mérlegolvasó számára.

Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a beszámoló több, egymáshoz szorosan kapcsolódó, egymással összefüggő részből tevődik össze, amelyeknek együttozása tompíthatja az egy-egy beszámoló részre (például a mérlegre) vonatkozó előírásokból következő korlátozások hatásait. A szigorú és gyakran részletes előírások ellenére a beszámolórészek kialakítása, az egyes részek formai megjelenítése terén is van (és kell is, hogy legyen) gazdálkodói mozgástér.

A kis- és középvállalati beszámolók formai kialakítása, az egyes részek tagolása terén is közvetlenül érvényesülnek a számviteli (minimális) előírások, nem használnak a gazdálkodói igényekhez igazított sémákat.

A Szerző publikációi

a) könyvfejezet:

- Deák I. (2005): A globalizálódó számvitel. In Botos K. (szerk.): *Pénzügyek és globalizáció*. JATEPress, Szeged, 201-215. o.
- Deák I. (2005): A számviteli szabályozás aktuális kérdései az EU-ban. In Gulyás L. (szerk.): *Európai kihívások III. tudományos konferencia*. Juhász Nyomda, Szeged, 415-419. o.

b) folyóiratcikkek:

- Deák I. (2003): A devizás tételek értékeléséről I-II.
Számvitel-Adó-Könyvvizsgálat, 45, 11, 488-490. o.
Számvitel-Adó-Könyvvizsgálat, 45, 12, 529-533. o.
- Lukovics M. – Deák I. (2005) Controlling a kutatás-fejlesztésben, www.inco.hu, 11. szám
- Deák I. – Lukovics M. (2006): A kutatás-fejlesztés támogatása controlling eszközökkel,
Vezetéstudomány, 4, 39-47. o.

c) egyetemi jegyzetek:

- Deák I. (2005): *Könyvviteltan példatár*. SZTE GTK
- Deák I. (2005): *Költség- és eredménytan*. SZTE GTK
- Deák I. (2005): *Értékeléstan*. SZTE GTK
- Deák I. (2005): *Pénzügyi számviteli példatár I*. SZTE GTK
- Deák I. (2006): *Pénzügyi számviteli példatár II*. SZTE GTK

d) konferenciakötetek

- Hollender Sz. – Deák I. (2004): Invisible assets in the balance sheet. In *Szent István University 3rd International Conference for Young Researchers*, Gödöllő, 2004. szeptember 28-29., Volume I. 234-243. o.
- Deák I. (2006): Problems of Indicating Research and Development in Financial Accounting. In (szerk. J. Fenyvessy) *7th international Conference on Food Science*, SZTE SZÉF, Szeged, 38-39. o.

e) egyéb publikációk:

- Deák I. (2002): *Egyszeresről a kettősre*. A számviteli elszámolás aktuális kérdései. Csongrád megyei Kereskedelmi és Iparkamara, Szeged
- Hollender Sz. – Deák I. (2004): *Láthatatlan vagyonelemek a mérlegben*
<http://www.mfor.hu/cikkek/cikk.php?article=16265&page=1>